

Zakonska pravila o reji ovc v 18. stoletju

Izbrani primeri

Ovčereja je bila v 18. stoletju v Sloveniji zraven konjereje najpomembnejša živinorejska panoga. Ovce so dajale mleko, meso in volno, bile so nezahtevne za rejo in preživele so tudi ob skromni prehrani. Njihov pomen za tedanje narodno gospodarstvo potrjujejo tudi številni pospeševalni in zakonski predpisi, povezani predvsem s prirejo kakovostne volne. Po ustanovitvi kmetijskih družb so te spodbujale ovčerejo na različne načine, med drugim s širjenjem znanja in praktičnih izkušenj o reji ovc ter načrtnim oplemenjevanjem avtohtonih pasem. Družba za poljedelstvo in koristne spretnosti na Kranjskem je v drugi knjigi »Zbirka koristnih nauk«, ki je izšla leta 1773, objavila obsežno strokovno delo (knjiga, učbenik), ki ga je v nemškem jeziku leta 1771 napisal Brigido in smo ga slovensko preprosto poimenovali »Praktični nauki o reji ovc«. To je prvi strokovni učbenik o reji ovc, izdan v Sloveniji, o katerem podrobneje piše Šalehar (2009).

Zakonska pravila, veljavna v 18. stoletju na področju Slovenije, so zbrana in objavljena v takoiimenovanem »Theresianische Gesetzbuch 1740-1780« in »Handbuch k.k. Gesetze 1784-1790«. Od letošnje junija sta oba zakonika v digitalizirani obliki neposredno dostopna na spletni strani »ALEX - Historische Rechts- und Gesetzestexte Online« (<http://alex.onb.ac.at/>). V njih med drugim najdemo tudi zakonska pravila, ki so veljala v obdobju 1790-1834. V zakonskih pravilih je poseben poudarek na rejskemu delu v ovčereji in izboljšanju kakovosti volne.

O reji ovc v Sloveniji v 18. stoletju (povzetek)

Slovensko strokovno slovstvo o reji ovc v 18. stoletju je bogato. O tem so med drugimi pisali: Novak (1970), Stefančič (1951 in 1966), Vilfan (1957) in Umekova (1957, 2006). Umekova (2006) piše, da je »ovčereja na Notranjskem že stara panoga, zlasti razširjena po Pivki in Krasu, kjer je bila v krajih, ki so skopi z drugimi pridelki, edina panoga, ki je dajala podložniškemu pre-

bivalstvu prehrano, obleko in še zaslužek s predenjem volne in prodajo, s čimer je bilo podložniku omogočeno, da je plačeval davke. Podložniki so imeli veliko število ovc, ki jih z domačim senom niso mogli prehraniti preko zime, zato so jih vsako leto na jesen gnali na pašo v istrsko primorje na beneško ozemlje. Na pomlad pa so jih prignali domov in pasli na bližnjih pašnikih. V zgodnjem poletju so tudi prebivalci iz primorja prignali ovce na pašo v višje ležeče predele Pivke in Krasa«. Patent o odpravi srenjskih pašnikov je dopuščal pašnike za drobnico, kar pa se je pokazalo kot ovira pri načrtovanem izboljšanju ovčereje. Umekova v nadaljevanju podrobno opisuje razreševanje pravice podložnikov do paše, ki so na koncu uspeli, da je bil patent o prepovedi paše na beneškem ozemlju leta 1774 ukinjen. Umekova (2006) piše tudi o prizadevanjih za izboljšanje pasem ovc:

Domačo pasmo ovac se je skušalo izboljšati s križanjem z merimos ovcami.¹⁹⁷ Takí poskusi, ki so bili pogosti po vseh evropskih državah, so se vršili leta 1748 v Prusiji in na Švedskem. Leta 1765 pa je isto poskušala tudi Saška, kar je dalo pobudo za podobne poskuse v Avstriji.¹⁹⁸ Za izboljšanje domače pasme ovac so se uvozili španski in padovanski ovni. Da pa bi se lahko razdelilo med gospodarstva čim več ovac plemenitih pasem, se je leta 1772 ustanovilo na stroške cranja v Merkopolju zrejališče plemenskih ovac, kjer so vzrejali španske in padovanske plemenske ovce. Jagnjeta so se delila dominijem brezplačno. Kdor je ovco sprejel, se je moral zavezati, da jo bo redil po navodilu zrejališča, da bo letno sporočal, koliko jagnjet so skotile ovce, koliko jih je vzredil, koliko volne dajejo, koliko španskih ovnov in od njih vzgojenih ovac je poginilo, kar morajo potrditi uradniki gosposke, in da bo pazil, da se ne bo spredila pasma.¹⁹⁹ Deželna glavarstva so morala poslati poročila, koliko plemenskih ovac bi rabili iz zrejališča v Merkopolju.

O tem poroča tudi Illyrisches Blatt (1828), ki pri spodbudah našteje »vpeljevanje španskih plemenskih ovnov in plemenskih ovc iz vzrejališča v Merkopalju, ki so bili razdeljene dobrim kmetom, posebno v Istri in na Gorenjskem, pod sprejemljivimi pogoji«. Ogrizek (1948) navaja, da je prvi transport španskih in padovanskih plemenskih ovc, ki so se odlikovale s kakovostno volno, prišel na postajo v Mrkopaljš (Gorski Kotar)

leta 1771. Od tu so se plemenite plemenske ovce hitro širile in zaradi velikega povpraševanja po kakovostni volni je prinašala ovčereja tudi velike koristi.

Proti koncu 18. stoletja in v 19. stoletju je pričela ovčereja zaradi velike tržne konkurence prekomorskih dežel v Evropi, tudi v Sloveniji, izgubljati na pomenu in znatno se je zmanjšal tudi stalež ovc.

Zakoni, poduki in uredbe, povezane z rejo ovc (izbrani primeri)

1. Wenn die Schaaf- und Baumwolle mautfrei anzusehen. Nr. 607, 3 November 1761. (Kdaj sta ovčja volna in bombaž oproščena mitnine?)

V letu 1761 objavljena uredba govori o ovčji volni in bombažu ter mitnini, ki jo je bilo potrebno plačevati. Zanimivo je, da sta bila ovčja volna ali bombaž prosta mitnine v primerih, kadar sta bila poslana na predenje znotraj države in v druge dežele, vendar samo pod nadzorom mitnic (manjša stavba ali prostor za pobiranje mitnine).

2. Unterricht auf was Art eine feine Wolle erzieglet werden koenne. Nr. 774, 1765. (Poduk, kako se lahko priredi kakovostna volna)

V letu 1765 je bil napisan obsežen, 11 strani dolg strokovni poduk o prireji kakovostne volne. Na začetku je pojasnjeno, da so za kakovostno ovčerejo potrebni dobri pašniki. V nadaljevanju opisuje razlike med ovcami. Za prirejo kakovostne volne je potrebno kupiti potrebno število mladih ovnov iz krajev, kjer imajo ovce kakovostno volno. Te ovne je potrebno pripustiti na domače ovce; nadomeste naj torej domače plemenjake, ki imajo grobo volno, še posebej tiste z zelo grobo, za katere je že cesar Karl VI (v 17. stoletju) zaukazal, da jih je treba izločiti iz čred. Jagnjeta iz teh parjenj bodo imela že boljše, kakovostnejšo volno. Ta jagnjeta so odberejo za podmladek in se jih ponovno pripusti pod omenjene ovne. Ob stalnem ponavljanju takih parjenj je

velika verjetnost, da bo kakovost volne vedno boljša.

Od mladih jagnjet se odbere toliko ovnov, kot se jih potrebuje. Odbirati jih je treba zelo pazljivo in preiskati, če imajo sami kakovostno volno. Za presojo volne je potrebno vključiti tudi izkušnje obrtnikov in usposobiti državne uradnike. Naslednje poglavje opisuje rejo ovc, ovčjake, prehrano, krmljenje, dostop do soli. V nadaljevanju je še opisano: striženje ovc, poznavanje volne in koristi ovc.

3. Die Schaafzucht zu erweitern und zu verbessern. Nr. 825, 7. Jaener 1766. (Razširjenje in izboljšanje ovčereje)

Uredba o razširjanju in oplemenjevanju ovčereje izdana v letu 1766 piše, da je pomembno in potrebno razširiti prirejo kakovostne volne, poskrbeti za suhe pašnike, izločiti ovne poraščene z grobo volno in preskrbeti za poraščene s kakovostno volno.

4. Waldungsexzessen Abstelungspatentenerneuerung. 20. August 1768. (Zakon o dopolnitvi zakona o gozdovih)

V dopolnitvah zakona o gozdovih iz leta 1768 lahko beremo že o prvih spremembah o paši v gozdovih. Zakon zahteva, da se ovce in prašiče čim manj pase v gozdovih, temveč pa na posestvih in neobdelanih poljih izven gozda.

5. Die Erichtung einer Pflanzschule von edleren Schaafviehe zu Merkopail. Nr. 1669, 6. März 1775. (Ustanovitev vzrejalšča za plemenite ovce v Merkopailu)

V letu 1775 je objavljeno poročilo o ustanovitvi vzrejalšča za plemenite ovce v Mrkopalju in opisana vhljevitve plemenitih ovc na vzrejalšče. Čistopasemske ovce so bile pri starosti 18 mesecev razdeljene po deželah za žlahtnjenje domače ovčereje. Za dosego tega pomembnega cilja je njegovo veličanstvo pokrilo stroške iz erarja. Španski ovni so bili za ta namen že v letu 1773 naseljeni na postajo in v istem letu že nekaj ovnov razdeljenih po posestvih. Deželni glavarji so morali pisno (do 1. maja) sporočiti potrebe po teh ovcah, nakar je bil do začetka julija narejen razdelilnik za delitev po posameznih deželah. Na stroške erarja so bile ovce prignane iz Mrkopalja preko Ljubljane in Gradca na Dunaj in od tu dalje na Češko, Moravsko, Šlezijo in v druge dežele – od Dunaja naprej pa na stroške tistega, ki je prejel te ovce. Vsak, ki

je prejel ovco, je plačal prispevek, ki se je zbiral v skupnem državnem fondu, ustanovljenem za namene ohranjanja državnih pomoči.

6. Von dem Fortgaenge der edlern Schaafzucht jaehrlich die Anzeige zu machen und etwas Wolle einzuschicken. Nr. 1691, 12. Mai 1775. (Letno poročanje o napredovanju ovčereje in pošiljanje vzorcev volne)

Ukrep, ki so ga sprejeli v letu 1775, je nalagal, da mora dominij letno poročati o napredovanju ovčereje. Sporočiti je moral, koliko ovc je bilo prirejenih z dodeljenimi španskimi ovci in koliko jih pričakujejo v naslednjem letu ter poslati v preizkus od vsake generacije nekaj volne.

5. Die Schaafwoollebehandlung in den Kontumazstationen. Nr. 1701, 30 Juni 1775 (Ravnanje z ovčjo volno na karantenskih postajah)

V istem letu 1775 je zapisano tudi ravnanje z ovčjo volno na karantenskih postajah. Ovčja volna, ki je ob prispetju na karantensko postajo pri natančni in pazljivi preiskavi spoznana za oprano, ne bo podvržena novemu pranju, ampak bo le obdelana po karantenskih predpisih.

6. Wegen Beurtheilung der Abkominlinge von den Spanischen und Paduanerwiddern. Nr. 1756, 20 Jäner 1776. (Presoja potomcev španskih in padovanskih ovnov)

V letu 1776 so zapisali, da potomce španskih in padovanskih ovnov ne presojamo po postavitvi ušes in nosu, ampak po kakovosti volne.

7. Die Abhandlung in Absicht der Nutzbarkeit der Schafzucht. Nr. 2070. (brez datuma, objavljeno v osmi knjigi). (Presoja koristnosti ovčereje)

Brez datuma najdemo zapisano presojo o koristnosti ovčereje. Na 54-tih straneh so napisana navodila za rejo ovc kot spodbuda za uspešnejšo ovčerejo na Štajerskem. Nekateri poudarki:

- Podrobno o uporabnosti ovc (volna, meso, mleko ...).
- Izračun gospodarske koristi ovc na Štajerskem, stalež ovc ocenjujejo na 600 000.
- O nastanku španskih ovc; Anglija, Francija, Švedska ...
- Kje na Štajerskem bi redili ovce? Kako prezimiti ovce? Primerni kraji za rejo ovc so v celjskem okrožju, možnosti so tudi na Ptujskem in Mariborskem polju, kjer nekateri grofje redijo tudi po 400-700 ovc.
- Katere vrste ovc? O prvotnih ovcah; oplemenjevanje z ovci, ki so na ptujski in mariborski gospodarstva prišle preko Kranjske in so dajale več volne kot deželske ovce; osnova je izboljšana ovčereja (izračun koristi): uvoz plemenskih ovc s kakovostno volno (padovanske, španske), boljše reja, poskusi oplemenjevanja. Na Štajerskem je 10 samostanov, ki imajo vsa velika posestva in vsak za ovčerejo primerne površine.

froling
TOPLOTA IZ LESA

Avtomatski vžig pri kotlu na polena

Kotli na polena, sekance in pelete.

BIOMASA
ROK SUHODOLNIK

03 838 40 86 041 383 383
 biomasa@siol.net www.biomasa.si

Oskrbeti jih je treba s 500 velškimi ovčami iz padovanskega področja in 500 češkimi ovčami iz plzenskega okrožja; na vsakih 100 ovc še 10 ovnov ali skupaj za 1000 ovc 100 ovnov – vsakih polovica; skupaj 1100 ovc, ki se porazdele med 10 samostanov. Prav tako se oskrbi z okoli 20 ovni in 30 plemenskimi španskimi ovčami, ki se jih tudi porazdeli po samostanih z namenom preskusov oplemenjevanja. Stare domače ovce je treba prestaviti na druga posestva, dati kmetom ali prodati.

- Podrobno je v nadaljevanju opisana oskrba, prehrana, odbira, določanje starosti ovc po zobeh, bolezni ... Nadzor nad novo ovčerejo pa imajo kmetijske družbe.

8. Schafzucht. N. XVI. 4. Jänner 1782. (Ovčereja)

Že v letu 1782 so pisali o preprečevanju križanja. Za izboljšanje ovčereje so predlagali preprečevanje »izrojevanja« z nabavo španskih in padovanskih ovnov z naslednjimi ukrepi:

- plemenitim ovčam preprečevati pašo na pustih in močvirnatih pašnikih;
- za pleme se lahko odbere jagnjeta iz parjenja med španskim ovnom in domačo ovco šele po tretji jagnjitvi;
- te ovne predstavljati iz ene v drugo čredo in tako s tem zamenjati plemenske ovce;
- cesarski okrožni uradnik mora konec

maja poročati o prirejenih in razpoložljivih plemenitih ovcah in istočasno priložiti vzorce volne.

9. Viehstandestabellen sind zur bestimmten Zeit einzusenden. 21. Juni 1784. (Podatke o staležu živine je potrebno poslati v določenem času)

Že v letu 1784 je bilo izdan predpis o pravočasnem pošiljanju tabel s podatki o številu (staležu) živine. V tabelah so zapisovali posebej stalež navadnih (deželskih) in plemenitih ovc.

10. Schaafzucht. N. XVI. 6. Juni 1785. (Ovčereja)

Pri žlahtnjenju ovc so Dominije spodbujali, da so uporabljali le potomke dobrih čeških in moravskih ovc in ovnov španske vrste. Vsa leta so uporabljali enako število ovc in skrbeli za boljše ovčarje.

11. Der Ausfuhrszoll von Schöps-, Lamm-, Schaaf- und Kitzellen wird bestimmt. 14. Christmonat 1786. (Izvozna carina za ovčja in kozja krzna)

Od 1. januarja 1787 dalje je potrebno plačevati izvozno carino za ovčja in kozja krzna.

12. Die italienischen und spanischen Schafe welche zur Verbesserung der

Schafzucht eingeführt werden, sind zoollfrei. 9. April 1786. (Italijanske in španske ovce, ki so uvožene za izboljšanje ovčereje, so oproščene carine)

Za uvožene španske in italijanske ovce, ki so namenjene izboljševanju domače ovčereje, ni potrebno plačevati mitnin in carin.

Zaključne misli

V zakonikih iz 18. stoletja, ki so veljali tudi za ozemlje današnje Slovenije, najdemo zelo bogata strokovna in zakonska gradiva, povezana z ovčerejo. Nismo še raziskali in poiskali, kaj so pisali in določali v zakonikih o ovčereji pred 18. stoletjem, a zapis, ki smo ga našli zapisanega v letu 1765, nedvoumno pravi, da je že v 17. stoletju cesar Karel VI zaukazal, da je treba izločiti iz čred ovne z zelo grobo volno. Načrtno izboljševanje kakovosti volne je rdeča nit skozi številne predpise v 18. stoletju. Ustanovitev vzrejališča za španske in padovanske ovne v Mrkopalju (Gorski Kotar) in načrtno širjenje teh ovc s kakovostno volno po drugih delih tedanje avstrijske monarhije je še današnji čas zelo napreden, racionalen in gospodarski ukrep. Če k temu dodamo še zaukazano spremljanje podatkov, pošiljanje vzorcev volne (nismo še odkrili, kam in na katero ustanovo), navodila – kriterije za odbiro, zamenjevanje ovnov in navodila za ureditev reje ovc, potem lahko mirno zapišemo, da so to začetki rejskega in selekcijskega dela v slovenski ovčereji.

Mrkopalj je bilo prvo organizirano vzrejališče v ovčereji v tednji Avstriji, katerega pomen poudarja tudi Ogrizek (1948). Veliko plemenskih čred španskih in padovanskih ovc je potovalo na Dunaj preko našega ozemlja, posebej je omenjena Ljubljana. Markopalj je danes občina in na občinskem grbu lahko, kot kaže spodnja slika, vidimo tudi ovco.

Grb občine Mrkopalj

Mag. Danijela Bojkovski,
prof. dr. Andrej Šalehar, zaslužni profesor
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta,
Oddelek za zootehniko, Domžale

Seznam uporabljene literature na voljo pri avtorjih.

MEHANIZACIJA Miler

Poljana 1, 2391 Prevalje
Tel.: 02 82 31 959, 031 520 720, 051 634 294

www.mehanizacija-miler.si

AKCIJA Kosilnik + voziček z orodjem
Cena z DDV: 5.999 €

Kosilnik AM 203 S
2 m delovne širine, hitra menjava nožev, kardan, doživljenjsko namazan kosilni greben

AKCIJA 4.690 € Z ddv!

Voziček z orodjem
321 delni
(V prodaji 599 €)!

Kosilnik AM 243 S
- Doživljenjsko namazan kosilni greben
- Hitra menjava nožev

Otvoritev PE Slovenska Bistrica v marcu!

KRONE
Kosilniki
Obračalniki
Zgrabljalniki
Balirke
Nakladalke

JOSKIN
Cisterne za gnojevko
2500 l - 24.000 l

RASANT
Gorski traktorji in kosilnice

ELHO
Ovijalke za bale

MARATON
Prikolice

Eschböck
Sekalniki za les

RAUCH
Trošilniki za mineralna gnojila

Plugi
Packer valji
Krožne brane